

75; Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 546; III, 282; Sa'le-bî, *'Arâisü'l-mecâlîs*, s. 61; İbn Sînâ, *eş-Şifâ, el-İlâhiyyât (I)*, s. 447; Ebû Nuaym, *Zikrû aḥbâri İsbâhân* (nşr. S. Dederling), Leiden 1931-34, I, 9; II, 367; Sâid el -Endelüsî, *Ṭabaḳâtü'l-ümem* (nşr. Luvîs Şeyho), Beyrut 1912, s. 5-11; İhvân-ı Safâ, *er-Resâ'il*, Beyrut 1376/1957, I, 302-305; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe* (Bennâ), II, 480; Münzîrî, *et-Tergîb ve't-terhîb* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1399/1979, III, 612, 613; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, s. 445-446; İbn Teymiyye, *Minhâcüs-sünne*, Bulak 1321-22/1903-1904, IV, 92; a.mlf., *Mecmû'ü fetâvâ*, XXXV, 39-40; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, I, 115; a.mlf., *Kışâşü'l-enbiyâ*, I, 137-139; Heysemî, *Mecma'ü'z-zevâ'id*, VIII, 84; İbn Haldûn, *Muḳaddime*, I, 337-397; II, 583; a.mlf., *el-İber*, II, 1, 6; Süyûtî, *el-Ḥaşâ'işü'l-kübrâ*, Beyrut 1405/1985, I, 7-12; Şeyhzâde, *Hâşiyetü Muhyiddin 'alâ Tefsiri'l-Kâdi Beyzâvî*, Diyarbakır, ts., IV, 24; W. R. Churto - J. M. Fuller - W. H. Davey, *The Old Testament According to the Authorised Version With a Brief Commentary by Varius Authors*, London 1889, 9 [IX]/25; Said Halim Paşa, *Buhranlarımız*, İstanbul 1330, s. 171, 173; Mehmet Âkif [Ersoy], *Hanot'un Hücûmuna Karşı Şeyh Muhammed Abdud'un İslâm'ı Müdâfaası*, [başlık yeri yok] 1331 (Tevsî-i Tibâât Matbaası); Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Ankara 1972, s. 16-29; a.mlf., "Millet Nedir?", *İctimâiyât Mecmuası* (nşr. Mehmet Kanar), İstanbul 1997, s. 146-154; İsmail Hamî Danişmend, *Ali Suavî'nin Türkçülüğü*, İstanbul 1942, s. 28-29; Mehmet Ali Aynî, *Milliyetçilik*, İstanbul 1943, s. 5-16, 33, 59; Hikmet Tanyu, *Türkçülük Davası ve Türkiye'de İşkenceler*, Kayseri 1950, s. 4-8, 11, 28; Annemarie Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, Ankara 1955, s. 3-7; Nihal Atsız, *Türk Ülküsü*, İstanbul 1956, s. 39, 122; Hilmi Ziya Ülken, *Veraset ve Cemiyet*, İstanbul 1957, s. 118-144; a.mlf., *Sosyoloji Sözlüğü*, Ankara 1969, s. 149; R. Lewy, *The Social Structure of Islam*, Cambridge 1962, s. 53-90; A. Herzberg, *Judaism*, New York 1962, s. 35, 37-45; Ali Kemal Meram, *Türkçülük ve Türkçülük Mücadeleleri Tarihi*, İstanbul 1969, s. 8; I. Goldziher, *Muslim Studies*, London 1970, s. 99-100, 243-244; B. Lewis, *Race and Color in Islam*, New York 1971, tür.yer.; a.mlf., *Race and Slavery in the Middle East: A Historical Inquiry*, New York 1990, tür.yer.; G. Horowitz, *The Spirit of Jewish Law*, New York 1973, s. 100-102; E. Weber, *Peasants Into Frenchmen: The Modernization of Rural France, 1870-1914*, Stanford 1976, s. 485-497; M. Ertuğrul Düzdağ, *Türkiye'de İslâm ve İrkçilik Meselesi*, İstanbul 1978, s. 27-133; Enîs el-Kâsim, "el-'Unşûriyye ve's-selâmü'l-'âlemi", *eş-Şahyûniyye hareketi unşûriyye*, Beyrut 1979, s. 15-22; H. Wals, "eş-Şahyûniyye ve'l-'unşûriyye", a.e., s. 23-32; S. Guranof, "el-'Unşûriyye mebd'e' esâsî fi's-şahyûniyye", a.e., s. 33-41; J. L. Ryan, "eş-Şahyûniyye ve'l-'yehûd ve'l-'Yehûdiyye", a.e., s. 43-49; A. M. Lilantal, "el-Münâverâtü's-şahyûniyye li-istidrâcü'l-'yehûd li'l-hicre ilâ İsrâ'îl", a.e., s. 53-64; Ahmet Naim Babanzade, *İslâm'da İrkçilik ve Milliyetçilik (İslâm'da Da'va-yı Kavmiyyet)* (s. nşr. Ömer Lutfi Zararsız), Ankara 1979, s. 27-185; Hitti, *İslâm Tarihi*, II, 364-369, 429-443, 541-548; III, 803-805; IV, 1156-1159, 1227-1231; Zaki

Badawi, *A Dictionary of the Social Sciences: English, French, Arabic*, Beyrut 1982, s. 344; Alaeddin Şenel, *İrk ve İrkçilik Düşüncesi*, Ankara 1984, s. 37-52, 57-61; Harry H. L. Kitano, *Race Relations*, New Jersey 1985, s. 1-8; Hichem Djait, *Europe and Islam: Cultures and Modernity* (trc. Peter Heinegg), Berkeley 1985, s. 9-98; Mustafa Kılıçlı, *Arap Edebiyatında Şuûbiyye* (doktora tezi, 1986), Atatürk Üniversitesi, s. 51-53; E. Ellis Cashmore, *Dictionary of Race and Ethnic Relations*, London 1988, s. 97-102, 235-251; E. van Donzel, "İbn al-Jawzi on Ethiopians in Baghdad", *The Islamic World from Classical to Modern Times: Essays in Honor of Bernard Lewis* (ed. C. E. Bosworth v.dğr.), Princeton 1991, s. 113-120; M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, Ankara 1990, s. 107-109; M. Lamm, *Becoming a Jew*, New York 1991, s. 270-277; François de Fontette, *İrkçilik* (trc. H. Karyol), İstanbul 1991, s. 101-119; Mümtaz'er Türköne, *Siyasî İdeoloji Olarak İslâmîciliğin Doğuşu*, İstanbul 1991, s. 266-270; Masami Arai, *Şön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*, İstanbul 1992, s. 108-109; Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devletinde Millet Sistemi*, İstanbul 1992, s. 33-42, 101-107; Suavi Aydın, *Modernleşme ve Milliyetçilik*, Ankara 1993, s. 111-180; Hüseyin Çelik, *Ali Suavî ve Dönemi*, İstanbul 1994, s. 615-634; Abdülaziz Abdurrahman Kâre, *el-İslâm ve'l-'unşûriyye ve tefâzü'l-'kabâ'il ve zevî'l-velvân fi mizânî'l-İslâm*, Cidde 1416/1995, tür. yer.; M. Şükrü Hanoğlu, *The Young Turks in Opposition*, New York 1995, s. 208-212; Seyyid Ni'metullah el-Cezâiri, *Kaşâşü'l-enbiyâ* (nşr. Muhsin Akil), Beyrut 1418/1997, s. 97; Muhammed Cemal Baruk, *Hareketü'l-'kavmiyyine'l-'Arab*, Dimaşk 1997, s. 117-150; Ali Rattansi - Sallie Westwood, *Batt Cephesinde İrkçilik, Modernite ve Kimlik* (trc. Sevdâ Akyüz), İstanbul 1997, s. 9-22, 211-322; Necmeddin Sadık, "İrsiyet ve İrk", *İctimâiyât Mecmuası* (nşr. Mehmet Kanar), İstanbul 1997, s. 166-172; Mustafa Hakkı Akansel, "Tibbî-Tarihî Bir İnceleme: Yabancı Kan ve Devletlerin Batması", *Tanrıdağ*, I/8, İstanbul 1942, s. 5-6; Ziya Göğem, "İrk Tayininde 'Kan Grupları'nın Değeri", a.e., I/16 (1942), s. 11-13; I/17 (1942), s. 11-12; *Orhun*, sy. 12, İstanbul 1943, s. 12-13; sy. 13 (1944), s. 18-22; sy. 14 (1944), s. 10-18; sy. 15 (1944), s. 17-22; sy. 16 (1944), s. 17-25; Nejdî Sançar, "Bazı Manalar ve Kavramlar", *Orkun*, I/10, İstanbul 1962, s. 23-24; Mehmed Said Hatipoğlu, "İslâm'da İlk Siyasî Kavmiyetçilik: Hilâfetin Kureyşliliği", *A'ÜİFD*, XXIII (1978), s. 121-214; Fadel Abdallah, "Islam, Slavery and Racism: The Use of Strategy in the Pursuit of Human Rights", *The American Journal of Islamic Social Sciences*, IV/1, Chicago 1987, s. 31-50; Frans Boas, "Race", *Encyclopedia of the Social Sciences*, New York 1935, s. 25-36; Hans Kohn, "Race Conflict", a.e., s. 36-41; Melville J. Herskovits, "Race", a.e., s. 41-43; G. Vajda, "Ḥâm", *EP* (İng.), III, 104-105; Philip W. Cummings, "Racism", *The Encyclopedia of Philosophy* (nşr. P. Edwards), New York 1972, VII, 58-61; A. J. Toynbee, "Race", *ERE*, X, 551-556; Rojer Sanjek, "Race", *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology* (ed. Alan Barnard - Jonathan Spencer), London 1996, s. 462-464.

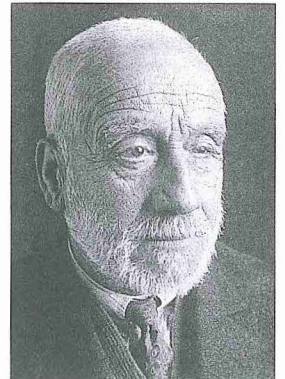

IRSOY, Ahmet (1869-1943)

Türk müzikisi bestekârı
ve hocası.

İstanbul Eyüp'te Cedîdialpaşa mahallesinde doğdu. Babası XIX. yüzyılın meşhur müzikşinaslarından Mehmed Zekâi Dede, annesi Fatma Hanım'dır. Müsiki çevrelerinde Zekâizâde Hâfız Ahmet Efendi diye tanınır. İlk tahsilini Eyüp'te Kalenderhâne mahallesindeki La'lîzâde Abdülbâki Efendi İbtidâî Mektebi'nde yaptı. Bu yıllarda mektebin hocalarından Hâfız Osman Efendi'den hıfza çalışarak 1881'de icâzet aldı. Bazı eserlerde hıfza babasıyla başladığı ve hâfızlık icâzetini ondan aldığı kayıtlıysa da bu bilgi doğru değildir. Müzikşinaslığı yanında hattat da olan babasından aynı yıl sülüs ve nesih icâzetnâmesi almıştır.

Hâfız Ahmet Efendi, bir süre askerî rüşdiyeye devam ettikten sonra Kur'an ilimleri sahasında derinleşmeye karar vererek zamanın tanınmış âlimlerinin derslerini takip etmeye başladı. Humbarahane (Kumbarahane) Camii başıamamı Reisülkurrâ Hoca Süleyman Efendi'den kırâat-i seb'a, aşere ve takrîb icâzeti aldı (1884). İlk müsiki bilgilerini küçük yaşlarda babasından alan Ahmet Efendi, dinî ve din dışı formlarda pek çok eserin yanı sıra Mevlîvî âyinleri ve müsiki usullerini öğrendi. 1884'te babası Bahâriye Mevlevîhânesi kudümzenbaşılığına getirilince mukabele günleri onunla mevlîvîhâneye devam etmeye başladı. Bu onun Mevlîvî âyinlerinin icra tarzları, tavırları ve özellikleriyle ilgili iyi bir eğitim almasını sağladı. Bu sırada, ileride mesai arkadaşlığı yapacağı Rauf Yektâ ve Mehmet Suphi (Ezgi) beylerle tanıştı. Mevlîvîhânenin şeyhi Hüseyin Fahreddin Dede'den ney, Farsça ve batı notası dersleri aldı. Yenikapı Mevlîvîhânesi kudümzenbaşısı Ahmed Hüsâmeddin Dede'den na't-ı Mevlânâ ve mi'râciyye meşketti. Ayrıca Bahâriye Mevle-

Ahmet Irsoy

vîhânesi'ne kendisinden eser meşkinde gelen Neyzen Emin Efendi'den (Yazıcı) Hamparsum notası ve Rauf Yektâ Bey'den Batı notası öğrenerek kendisini yetiştirdi. Cami derslerini takip ettiği Eyüp dersâhmlarından Hoca Râik Efendi'den de icâzetnâme alan (1892) Hâfız Ahmet Efendi, babasının vefatı üzerine (1897) Hüseyin Fahreddin Dede tarafından mevlîvîhânenin kudümzenbaşılığına getirildi. Üç yıl sonra Ahmed Hüsâmeddin Dede vefat edince Yenikapı Mevlîvîhânesi'nin kudümzenbaşılığı da kendisine verildi. Her iki dergâhtaki görevini tekkelerin kapatıldığı 1925 yılına kadar devam ettirdi. Bir taraftan da Cedîd Ali Paşa Camii imamlığı ve Hasîb Efendi Camii hatipliği görevlerinde bulundu. Babasının yerine tayin edildiği Dârüşşafaka Mektebi'nde müzik ve Kur'an-ı Kerîm hocalığını da ölümünden kısa bir süre öncesine kadar kırk beş yıl boyunca sürdürdü. Ayrıca birçok öğretim kurumunda müzik hocalığı ve idarecilik yaptı. 1904'te Şeyhülislâm Ebüssüüd Efendi İbtidâî Mektebi başmuallimliğine tayin edildi. Vakıf mekteplerin Maarif Vekâleti'ne devrinden sonra bu görevden ayrıldı. Daha sonra sırasıyla Çemberlitaş Esmâhan Kaya Sultan (Kızlar) Mektebi (1914), Eimme ve Hutabâ Mektebi ile (1916) Hoca İshak Efendi (1919), Kasımpaşa Numune (1920), Üsküdar III. Mustafa İbtidâî mekteplerinde (1923) müzik hocası olarak görev yaptı. Tevhîd-i Tedrîsat Kanunu'ndan sonra Yavuzselim'deki İstanbul İmam-Hatip Mektebi'nde Kur'an, tecvid ve müzik, Çemberlitaş (1930), Gaziosmanpaşa (1932) ve Eyüp (1933) orta mekteplerinde müzik hocalığı görevini sürdürdü. Öte yandan doğrudan müzik ve sanat eğitimi yapan kurumlarda da hocalığa devam etti. 1914'te açılan Dârülbedâyî'de alaturka müzik başmuallimi olarak görevlendirildi. Ay-

rica Maarif Nezâreti tarafından 1 Ocak 1917 tarihinde açılan Dârülelhan'a "faslı müzik" muallimi tayin edildi. Dârülelhan 1923'te biraz daha genişletilerek Mûsâ Süreyyâ Bey yönetiminde tekrar açıldığında "ilâhiyat" ve "usûlât-ı müzikîye" muallimi olarak görevlendirildi. Dârülbedâyî ve Dârülelhan'dan Türk müzikisinin kaldırılmasından (1926) sonra teşkil edilen Tarihî Türk Müzikisi Eserlerini Tasnif ve Tesbit Heyeti üyeliğine seçildi. Bu görevi ölümüne kadar sürdürdü. Uzun süre devam eden kalp rahatsızlığı sonucunda 13 Ağustos 1943 tarihinde vefat etti ve ertesi gün Eyüp Sultan Camii'nde kılınan cenaze namazından sonra Gümüşsuyu'nda Kâşgarî Dergâhı civarında babasının kabri yanına defnedildi. İstanbul Belediye Konservatuvarı'ndaki prova münasebetiyle sanatkâr arkadaşlarından sadece Sadi İşilay ile Artaki Candan'ın cenaze törenine katılması bir vefasızlık örneği olarak hatırlanmaktadır. Mezar taşında doğum tarihinin 1871 olarak kaydedilmesi doğru değildir.

Çeşitli eğitim ve öğretim kurumlarındaki hocalığı yanında sarayla da münasebetini devam ettiren Hâfız Ahmet Efendi Sultan Vahdeddin'in başmevlidhanlığını yapmış, bir müddet Sultan Abdülâziz'in oğlu Şehzade Seyfeddin Efendi'nin imamlığı görevinde bulunmuştur. Sadrazam Said Halim Paşa'nın müezzini Hâfız Kemal başta olmak üzere bazı kimselere özel dersler verdiği de bilinmektedir. Altı kişiye hâfızlık, beş kişiye de kırâat-i seb'a ve aşere icâzeti veren Hâfız Ahmet Efendi'ye 25 Temmuz 1941 tarihinde "reîsül-kurrâ" unvanı verilmiştir.

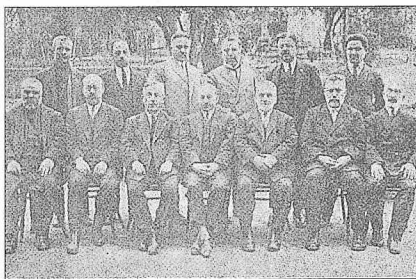
Bestelediği Mevlîvî âyini, tevşih, şügul, ilâhi, beste ve şarkı formlarındaki dinî ve din dışı eserlerinde klasik üslûbu benimseyen Hâfız Ahmet Efendi bu üslûbun devrindeki en iyi temsilcileri arasında yer alır. Bazı kaynaklarda 500, bazılarında 300 eser bestelediği söylenirse de ölümünden beş yıl önce büyük ihtimalle kendi onayı ile yayımlanan biyografisinde (*Türk Müzikisi Klasiklerinden Mevlîvî Âyinleri*, XVI, 852) 100'ü aşkın eserinden bahsedilmektedir. Hâfız Ahmet Efendi'nin eserlerinde babasının üslûbu açıkça hissedilir. Çeşitli nota neşriyatında bazı dinî eserlerinin babasınıninkilerle karıştırılmasının sebebi de bu üslûp benzerliği olmalıdır. Onun, XX. yüzyılın en çok dinî eser besteleyen sanatkârı olduğunu söyleyen Sadettin Nüzhet Ergun kırk üç dinî eserinin güftesini neşretmiş (*Antoloji*, II, 687-699), Yılmaz Öztuna ise kırk dokuz dinî, yirmi iki din dışı eserinin listesini vermiştir

(BTMA, I, 369-370). İlk bestesi, "Ufk-i emelim kapladı çoktan beri zulmet" mısraıyla başlayan sultânîyegâh yürük semâsidir. "Bin cefâ görsem ey sanem senden" mısraıyla başlayan tâhir-bûselik bestesi, "Teaşşaktü bi-envâri cemâlik" mısraıyla başlayan hicaz şüğulu, "Hak şerleri hayreyler" mısraıyla başlayan segâh ilâhisi, "Yâ ilâhî âsitânın hastaya dârüşşifâ" mısraıyla başlayan düğâh tevşihî en tanınmış eserleridir. Bayatî-bûselik ve müstear makamlarında bestelediği Mevlîvî âyinleri Türk müzikisinde âyin formunun en güzel örneklerindedir. 25 Mayıs 1905 günü Yenikapı Mevlîvîhânesi'nde ilk mukabelesi yapılan bayatî-bûselik âyini karıcığâr makamı ile son bulur. Tekke ve zâviyelerin kapatılmasından sonra yine Yenikapı Mevlîvîhânesi'nde özel bir toplantıda ilk mukabelesi yapılan müstear makamındaki âyini de üçüncü selâmında evsâk usulünün kullanılması gibi önceki âyinlerde görülmeyen özelliklere sahiptir.

Ahmet Efendi'nin bestekârlığının bir diğer yönü de unutulmuş bazı eserleri bestekârının üslûbuyla veya o üslûba en yakın bir şekilde yeniden düzenleyerek müzik literatürüne kazandırmış olmasıdır. Bunlar arasında Hamâmizâde İsmâil Dede'nin, "Mushaf demek hatâdır ol safha-i cemâle" mısraıyla başlayan şehnaz-bûselik ve, "Gonca-i hurşidine şebnem kadar yâr olmadık" mısraıyla başlayan hicaz-hümâyün besteleri örnek olarak zikredilebilir.

Kendi eserleriyle beraber pek çok klasik eseri doğrudan Hamâmizâde İsmâil Dede ve Dellâlzâde İsmâil Efendi'den meşkeden babasından bizzat öğrenen Ahmet Efendi, bu eserlerin orijinal özelliklerini kaybetmeden gelecek nesillere aktarılmasında sağlam bir köprü vazifesi görmüştür. Tarihî Türk Müzikisi Eserlerini Tasnif ve Tesbit Heyeti tarafından yayımlan-

Ahmet Irsoy'u (ön sırada sağdan üçüncü) Dârüşşafaka'daki muallimliği sırasında diğer öğretim kadrosuyla gösteren bir fotoğraf (bk. Mehmed İzzet v.dğr., s. 66)

Ahmet Irsoy'u Dârüşşafaka'da talebeleriyle birlikte gösteren bir fotoğraf (bk. Mehmed İzzet v.dğr., s. 78)

lanan yüzlerce mûsiki eserinden birçoğunun kaynak kişisi Ahmet Efendi'dir. Bunlar arasında Buhûrîzâde Mustafa İtrî Efendi'nin rast na't-ı Mevlânâ'sı ile Nâyî Osman Dede'nin mi'râciyyesinin ayrı bir önemi vardır. Hâfız Ahmet Efendi, Rauf Yektâ Bey (başkan) ve Muallim İsmâil Hakkı Bey'den oluşan bu heyetin üyeliğine İsmâil Hakkı Bey'in vefatı üzerine Ali Rifat Bey (Çağatay) tayin edilmiş, 1933'te Mehmet Suphi (Ezgi) ve iki yıl sonra da Mesut Cemil'in katılmasıyla üye sayısı beşe yükselmiştir. Ancak Rauf Yektâ ve Ali Rifat beylerin 1935'te ölümü ve Mesut Cemil'in 1938'de Ankara Radyosu'na tayin edilmesiyle bütün işler Ahmet Efendi ve Suphi Ezgi tarafından yürütülmüştür.

Hâfızasındaki eserlerin doğruluğu konusunda son derece titizlik gösteren Ahmet Efendi'nin Dârüelhan'daki hocalığı sırasında müdür Yûsuf Ziyâ Paşa ile bu yüzden ihtilâfa düştüğü nakledilmektedir. Anlatıldığına göre bir derste Dellâlzâde İsmâil Efendi'nin zencir usulünde, "Gönül ki aşk ile pür- sînede hazîne bulur" mısrayla başlayan yegâh bestesi geçilirken "aşk ile" kelimesinin melodisindeki fa notasını Yûsuf Ziyâ Paşa eviç, Ahmet Efendi ise acem perdesi olduğunda ısrar etmişler. Ziyâ Paşa'nın eviç perdesinde direktmesi üzerine bu eseri babasının Dellâlzâde İsmâil Efendi'den, kendisinin de babasından meşkettiğini, bu notanın acem perdesi olduğu konusunda babasının kendisini özellikle uyardığını söylemiş ve, "Bu perdeyi eviç okursam Dellâlzâde ile Zekâî Dede'nin ruhları azap çeker" diyerek istifa etmiş. Ziyâ Paşa müdürlükten ayrılincaya kadar Dârüelhan'a dönmemiştir.

Gerek kıraat ilmi gerekse mûsiki konusunda hayatının büyük bir kısmını talebe yetiştirmeye adanmış Hâfız Ahmet Efendi'nin talebeleri arasında ablasının oğlu Mehmet Münir Kökten, Kemal Batanay, Râsim Ferit Bey, Osman Şevki Uludağ, Dürrü Turan, Mehmet Nezihî Albayrak, Mehmet Emin Yazıcı, Mesut Cemil, Lâika Karabey, Fahri Kopuz, Zekî Ârif Ataergin, Mustafa Sunar, Şerif Muhittin Targan, Safiye Ayla, Münir Nurettin Selçuk ve Sadeddin Heper özellikle zikredilmelidir.

Bazı yayınlarda plaklara klasik eserler ve gazeller okuduğunun kaydedilmesi, muhtemelen çağdaş Gazelhan Hâfız Ahmet ile karıştırılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü Hâfız Ahmet'in hânenelik konusunda pek şöhreti yoktur. Onun bir diğer özelliği de "mutlak kulak" denilen çok hassas bir kulağa sahip olmasıdır.

Tarihî Türk Mûsikisi Eserlerini Tasnif ve Tesbit Komisyonu'nun yayımladığı aşğıdaki eserler Hâfız Ahmet Efendi'nin ortak çalışmalarıdır. 1. *Dârüelhan Külli-yâtı* (daha sonra *İstanbul Konservatuvarı Neşriyatı* adıyla devam etmiştir). Muhtemelen 1925-1930 yılları arasında 120'si Arap, altmışı Latin harfleriyle yayımlanan külliyyat 257 adet klasik eserin notasını ihtiva etmektedir. 2. *Türk Musikisi Klasiklerinden (Mevlut Tevşihleri, İlahiler, Bektâşî Nefesleri, Mevlevî Âyinleri)* (İstanbul 1931-1939). On sekiz ciltten meydana gelen dinî eserler serisinin ilk cildi mevlid tevşihlerine, II-III. ciltler ilâhilere, IV-V. ciltler Bektâşî nefeslerine, VI-XVIII. ciltler Mevlevî âyinlerine ayrılmıştır. İlk beş ciltte 207 eser, diğer ciltlerde ise toplam kırk bir adet Mevlevî âyini ile na't-ı Mevlânâ, birçok peşrev, son peşrev ve yürük semâi mevcuttur. 3. *Türk Musikisi Klasiklerinden Hâfız M. Zekâî Dede Efendi Külliyyatı* (İstanbul 1940-1943). Üç cilt halinde (III. cilt beş eserlik küçük bir fasikül) yayımlanmış olup Zekâî Dede'nin 117 eserini ihtiva eder 4. *Bûselikli Fasıllar* (İstanbul 1943). Klasik bazı eserlerden meydana gelen bu cilt Hâfız Ahmet Efendi'nin vefatından hemen sonra yayımlanmıştır. Hâfız Ahmet Efendi'nin *Mehâric ve Sifât-ı Hurûf Risâlesi*, *Muhtasar İkâ ve Usul Risâlesi*, *Mûsiki Makamları Hulâsası* adlı eserleri henüz neşredilmemiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Divan Edebiyatı Müzesi, Revnakoğlu Dosyaları, nr. 81; Mehmed İzzet v.dğr., *Dârüşşafaka: Türkiye'de İlk Halk Mektebi*, İstanbul 1927, s. 77, 93; *Türk Musikisi Klasiklerinden Mevlevî Âyinleri* (İstanbul Konservatuvarı neşriyatı), İstanbul 1938, XVI, 838-852; Ergun, *Antoloji*, II, 648-651, 687-699; Ezgi, *Türk Musikisi*, II, 91; V, 479; İbnülemin, *Hoş Sadâ*, s. 46-47; Mustafa Rona, *Yirminci Yüzyıl Türk Musikisi*, İstanbul 1970, s. 144-146; Sadun K. Aksüt, "Zekâîzâde Hâfız Ahmed Ersoy [Irsoy], Hayatı ve Eserleri", *Birinci Millî Türkoloji Kongresi: İstanbul 6-9 Şubat 1978 (Tebliğler)*, İstanbul 1980, s. 485-490; a.m.f., *Türk Musikisinin 100 Bestekârı*, İstanbul 1993, s. 309-311; Şengel, *İlahiler*, II, 37-38, 106, 139; III, 30-31, 108-109, 119, 157-158; IV, 65-66; Töre, *İlahiler*, V, 50; VII, 24-25; VIII, 109, 153; IX, 171; Özalp, *Türk Musikisi Tarihi*, II, 36-37; *TSM Sözlü Eserler*, tür.yer.; Efdaladdin, "Merhum Hafız Ahmed Efendi", *İslâm-Türk Ansiklopedisi Mecmuası*, II/93, İstanbul 1948, s. 12-13; Asım Baltacıgil, "Darüşşafakada Müsiki ve Baba Oğul", *TMD*, sy. 24 (1949), s. 2, 23; Cem Behar, "Zekâî Dedezade Hafız Ahmed Efendi (Irsoy)", *Dergâh*, sy. 11, İstanbul 1991, s. 14-15; sy. 12 (1991), s. 18-19 (aynı yazının biraz genişletilmiş neşri için bk. Cem Behar, *Zaman, Mekân, Müsiki*, İstanbul 1993, s. 141-164); Öztuna, *BTMA*, I, 368-370.

 NURİ ÖZCAN

IRZ (العرض)

İnsanın mânevî kişiliğini,
haysiyet, şeref ve saygınlığını
ifade eden bir terim.

Sözlükte "kişinin bedeni, ruhu, övgüye değer yaratılışı, soyu sopu" gibi anlamlara gelen irz kelimesi (çoğulu a'râz) örfteki kullanımında daha ziyade insan varlığıyla, özellikle de onun dokunulmazlığı bulunan mânevî, ahlâkî yönleriyle ilgili mânaları ifade eder. Dil bilginlerinin, irz kelimesinin asıl anlamı itibariyle beden (cesed), ruh (nefs) veya soy soptan (haseb, selef, âbâ) hangisini karşıladığı konusunu tartıştıkları bilinmekle birlikte görüş ayrılıklarının bu hususta farklı örneklerle başvurmaktan kaynaklandığı söylenebilir. Hepsinin üzerinde anlaşıldığı nokta ise ırzın sövme, aşğılama ve tecavüzden korunmak istenen bir insanî değer olduğudur (*Lisânü'l-ʿArab*, "ırz" md.). Nitekim İbnü'l-Esîr irz kelimesini, "insanın ister kendisine ister soyuna sopuna isterse sosyal çevresine yönelik olsun övgü ve yergiye konu olan varlığı" şeklinde tanımlamıştır (*en-Nihâye*, "ırz" md.).

Terim olarak irz insanı insan yapan, ona toplum içinde şeref ve saygınlık kazandıran, bu sebeple de her türlü tecavüz karşısında dokunulmazlığı bulunan kişilik değerlerini ifade etmektedir. Maddî ve mânevî kişiliği itibariyle herkesin insan sayılma ve aşğılanmama konusundaki tabii temayülü irz kavramının psikolojik zeminini oluşturmaktadır. Bunun sonucu olarak ferdin toplum içindeki konumunu güvence altına almayı amaçlayan şeref, namus, izzet, itibar gibi kavramlar irz kavramıyla bağlantılı hale gelmiştir. Bu kavramların yalnızca ferdin kendisiyle ilgili kişilik değerlerini değil eş dost ve akrabasının, hatta mensubu bulunduğu kabile ve milletin mânevî kişiliğini de ilgilendirdiği anlaşılmaktadır. Irz kelimesinin sözlük anlamında soy sopun yer alması, ferdin ve mensubu olduğu sosyal çevrenin mânevî kişiliği içine geçmişteki atalara ait övünülecek değerlerin de girdiğini göstermektedir. Bir kimsenin insan olarak kendisine saygınlık kazandıran ve bu sebeple övünç konusu olan bütün kişilik değerlerinin herhangi bir hakarete mâruz kalması doğrudan doğruya onun ırzına yönelik bir saldırı sayılmış ve "ırza te-